सामाजिक अध्ययनका लागि प्रभावकारी शिक्षण विधि

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकायद्वारा सञ्चालित शैक्षिक योजना तथा

व्यवस्थापन विभाग अन्तरगत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय बर्षको

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषयको (Ed. 598)

विषयको आवश्यकता पूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

विमलकुमार प्रधान

त्रि.वि.रजिष्ट्रेशन नम्वरः ३०३०१-८९

परीक्षा रोलनम्बरः २१४००२० (२०६५)

शैक्षिक बर्ष २०६४/०६५

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर मोरङ्ग

चैत्र,२०६९

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

Sukuna Multiple campus

इन्द्रपुर, मोरङ्ग

स्थापितः २०४८

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

प.सं.

च.नं. **मितिः-**

विषयः- सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तरगत स्नातकोत्तर तह दास्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि विमलकुमार प्रधानले **सामाजिक अध्ययनका लागि प्रभावकारी शिक्षण विधि** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार गर्नुभएको हो । यस शेधपत्रको मुल्याङ्कनका लागि मुल्याङ्कन समितिमा शिफारिस गर्दछु ।

....

उप प्राध्यापक

भोजराज घिमिरे

निर्देशक

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ्ग

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

Sukuna Multiple campus

इन्द्रपुर, मोरङ्ग

स्थापितः २०४८

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

प.सं.

च.नं. **मितिः-**

विषयः- स्विकृती पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तरगत स्नातकोत्तर तह दास्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि विमलकुमार प्रधानद्वारा तयार पारिएको **सामाजिक अध्ययनका लागि प्रभावकारी शिक्षण विधि** शीर्षकमा शोध अध्ययन पुरा गरी स्विकृतीका लागि सिफारिस सहित पेश गर्नुभएकोले यस शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिबाट स्विकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मुल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	लक्ष्मिकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	
२.	भोजराज घिमिरे	शोध निर्देशक	
३.	....	वाह्य परिक्षक	

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्न **सामाजिक अध्ययनका लागि प्रभावकारी शिक्षण विधि** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र पुरा गर्न प्रारम्भ देखि अन्त्य सम्म सुपरिवेक्षण, मार्गनिर्देशन र अमुल्य सुझाव दिई सहयोग गर्नुहुने शोध निर्देशक श्री भोजराज घिमिरेज्युमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु साथै शोधपत्रलाई आवश्यक सुझाव र स्विकृती प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ एवं आवश्यक सुझावहरु दिनुहुने सम्पूर्ण गुरुहरुमा आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

अध्ययनका क्रममा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा सूचना प्रदान गर्नुहुने छनौटमा परेका स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति, विद्यालय निरीक्षक, विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावकहरु प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी शोध कार्यमा सहयोग गर्नुहुने मेरा अन्य मित्रहरुमा समेत धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

विमलकुमार प्रधान

सुकुना वहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ्ग

शोधसार

यस सामाजिक अध्ययनका लागि प्रभावकारी शिक्षण विधि शीर्षकमा गरिएको अनुसन्धानात्मक कार्यको मुख्य उद्देश्य सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षणमा प्रभावकारी शिक्षण विधिको खोजी गर्नु रहेको छ ।

यस अनुसन्धान गुणात्मक तथा परिमाणात्मक दुवै विधिमा आधारित रहेको छ । त्यसै गरी यस अनुसन्धान कार्यमा छनौटमा परेका जनसंख्याको छनौट उद्देश्यमूलक विधिको आधारमा स्रोतव्यक्ति, विद्यालय निरीक्षक, प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरुको छनौट गरिएको छ साथै यस अनुसन्धानमा प्रश्नावली, अन्तरवार्ता प्रश्नावली, अवलोकन फारम प्रयोग गरी प्राथमिक स्रोत अन्तरगतको तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यसैगरी विद्यालयका विभिन्न अभिलेखहरुको अध्ययनबाट द्वितीय स्रोतको माध्यामबाट समेत तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

यस अनुसन्धानबाट सामाजिक अध्ययन विषयमा प्रयोगमा आइरहेका शिषण विधिहरुको पहिचान गर्ने क्रममा विद्यालयहरुमा परम्परागत रुपमा चली आएका व्यख्यान, प्रश्नोत्तर विधिहरुको वढी प्रयोग भइरहेको पाइयो । विद्यलयहरुमा सामाजिक अध्ययन शिक्षणलाई प्रभावकारी वनाउने विधिहरु क्षेत्रगत भ्रमण विधि, छलफल विधि,क्रियाकलाप विधि, अभिनय विधि, प्रयोगात्मक विधि हुने रहेको पाइयो । यसरी परम्परागत विधिहरुको प्रयोगका कारण विद्यार्थीहरुमा प्रभावकारी रुपमा ज्ञान, सीप र धारणाको विकास हुन नसकेको पाइयो । यसका साथै विद्यालयहरुमा शैक्षिक सामग्रीको अभाव तथा न्युन रुपमा रहेका सामग्रीहरुको समेत प्रयोग नभएको पाइयो । यसले विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने नतिजामा औषत प्राप्ताङ्क मात्र प्राप्त गरिरहेको पाइयो ।

अनुसन्धानबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सामाजिक अध्ययन विषयको शिक्षण कार्यमा उपयुक्त विधि प्रयोग गर्ने क्रममा कार्यान्वयन तहमा परम्परात्मक विधिलाई कम गर्दै विषय वस्तु अनुसार उपयुक्त विधिको प्रयोग गर्नुपर्ने, जसका लागि कार्यान्वयन पक्ष सँग सम्बन्धित रहेका सबै सरोकारवालाहरुले सो वातावरण वनाउनुपर्ने, नीति निर्माण तहले समयमा सम्बन्धित निकायहरुमा भइरहेका क्रियाकलापहरुको सुपरिवेक्षण गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्नका साथै नयाँ-नयाँ सीपको विकास गराउँदै लैजानपर्ने र थप अनुसन्धानकर्ताहरुले यस सामाजिक अध्ययन विषयमा समय अनुसार नयाँ-

नयाँ विधि तथा प्रविधिहरुको प्रयोग हुन सक्ने भएकोले त्यस्ता नयाँ-नयाँ विधिहरुको खोजी गर्न पर्ने देखिन्छ ।

विषय सूची

विषय	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	क
स्विकृती पत्र	ख
कृतज्ञता	ग
शोधसार	घ
तालिका सूची	

परिच्छेद एक : परिचय

१.१. अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२. समस्याको कथन	३
१.३. अध्ययनको औचित्य	३
१.४. अध्ययनको उद्देश्य	४
१.५. अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	५
१.६. अध्ययनका परिसीमाहरु	

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन तथा शैद्धान्तिक ढाँचा

२.१. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	६
२.२. अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	८
२.३. पुनरावलोकनको उपादेयता	९

परिच्छेद तीन: अध्ययन विधि

३.१. अनुसन्धानको ढाँचा	१०
	१०
	१०
	११

३.२. जनसंख्या

३. ३ नमूनाको छनौट

३.४. अनुसन्धानका साधनहरु

३.५. तथ्याङ्कका स्रोतहरु

३.९. तथ्याङ्क संकलन विधि

३.१० तथ्याङ्क विश्लेषण विधि

परिच्छेद चार : तथ्याङ्क विश्लेषण तथा व्याख्या

४.१ सामाजिक शिक्षणमा प्रयोग भइरहेका शिक्षण विधिको अवस्था १४

४.२ सामाजिक अध्ययनका लागि प्रभावकारी हुने शिक्षण विधि २१

४.३ सामाजिक विषय शिक्षणमा देखिएका कमि कमजोरीहरु २९

४.४ सामाजिक विषय शिक्षणमा देखिएका कमि कमजोरीहरु समाधान गर्ने उपायहरु ३०

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१. प्राप्ति ३३

५.२ निष्कर्ष ३४

५.३. सुझावहरु ३४

i

सन्दर्भ सामग्री V-XI

अनूसूचीहरु

तालिका सूची

तालिका	पृष्ठ
तालिका नं. १ नमूना छनौटमा परेका व्यक्तिहरु	११
तालिका नं. २ शिक्षण विधि प्रयोगको अवस्था	१९
तालिका नं. ३ क्षेत्र भ्रमण विधि सम्बन्धी सरोकारवालाहरुको धारणा	२३
तालिका नं. ४ छलफल विधि सम्बन्धी सरोकारवालाहरुको धारणा	२४
तालिका नं. ५ क्रियाकलाप विधि सम्बन्धी सरोकारवालाहरुको धारणा	२५
तालिका नं. ६ समस्या समाधान विधि सम्बन्धी सरोकारवालाहरुको धारणा	२६
तालिका नं. ७ योजना विधि सम्बन्धी सरोकारवालाहरुको धारणा	